

Inleiding - Naar een herzien molenbeleid

Naar een herzien molenbeleid

In de geschiedenis van de Nederlandse wind- en watermolen zijn vier, deels overlappende periodes te herkennen. Vanaf de volle Middeleeuwen tot ver in de 19de eeuw – de eerste periode - vormden molens de belangrijkste energiebron, naast menselijk handwerk. Molens stonden aan de basis van een proto-industriële revolutie op basis waarvan de Nederlanden tot grote welvaart kwamen. Meer dan tienduizend molens stoffeerden het Nederlandse platteland en stedelijke landschap. Het waren de hoogtijdagen van de molen.

Vanaf het einde van de 18de eeuw en het begin van de 19de eeuw kreeg de molen serieuze competitie van motoren die gebaseerd waren op het gebruik van fossiele brandstoffen. Hoewel de molen de competitie met de stoommachine veelal goed aankon, werd de molen tussen 1850 en 1950 – de tweede periode - geleidelijk verdrongen door verbrandings- en elektromotoren. In minder dan honderd jaar tijd verdween het grootste deel van het Nederlandse bestand aan wind- en watermolens. Van de tienduizend molens bleven er uiteindelijk na de Tweede Wereldoorlog maar iets meer dan duizend over.

Daar waar men zich in de 19de eeuw nog geen zorgen maakte over het verdwijnen van wind- en watermolens – het behoud ervan (samen met dat van boerderijen) vormde dan ook geen onderdeel van de monumentenzorg zoals die in de 19de eeuw ontstond – veranderde dat in de jaren twintig van de 20ste eeuw. Er ontstond georganiseerd particulier initiatief om te komen tot het behoud van de Nederlandse molen. De oprichting van verschillende verenigingen markeert het begin van een derde periode die werd gekenmerkt door innovatie – molens werden in het begin verondersteld te kunnen blijven concurreren met motoren – strijd, publieke bewustwording én geleidelijke emancipatie.

Vanaf het begin was duidelijk dat niet het behoud van de molen als monument centraal stond, als wel het behoud van de molen als werkend instrument. Alleen levend erfgoed, zo meende men, verovert een publiek draagvlak om te overleven. Molens moeten malen! Molenbehoud impliceerde daarmee ook het behoud van het vak van molenaar en molenmaker. Als van nature was molenbehoud ook behoud van immaterieel erfgoed. De kaalslag onder de Nederlandse molens duurde nog tot in de jaren zeventig voort. Daarna ging het beetje bij beetje beter. Intussen was in de loop van de twintigste eeuw de molen uitgegroeid tot het nationale en internationale icoon van Nederland en de Nederlandse identiteit. Na de Tweede Wereldoorlog werd molenbehoud ook een zaak van de overheid.

Intussen is sprake van een wezenlijk andere situatie; met recht kunnen we spreken van het aanbreken van een nieuwe, vierde periode in de geschiedenis van de Nederlandse molen. Er verdwijnen tegenwoordig geen molens meer, afgezien van een enkele molen die door een calamiteit, veelal brand, wordt vernietigd. Nee, het aantal molens groeit, door completering van stompen en incomplete molens, maar vooral ook door her- en nieuwbouw. Een blijvend succes is ook de opleiding tot vrijwillig molenaar; binnenkort krijgt de 1500ste zijn of haar diploma. De meeste molens zijn tegenwoordig niet meer in handen van particulieren maar van gemeenten, verenigingen en stichtingen. De zorg is daardoor vaak van een professionele aard. Daarnaast is de laatste jaren veel geld geïnvesteerd in het wegwerken van de aanzienlijke restauratieachterstanden. Tot eind 2010 wordt een groot aantal restauraties gerealiseerd waardoor vanaf dat moment waarschijnlijk sprake zal zijn van een 'gezonde' restauratiebehoefte. Immers, ook in de toekomst zal er werk moeten blijven voor de Nederlandse molenmakers. Feitelijk – in vergelijking met de jaren van de strijd voor het molenbehoud - is sprake van betrekkelijk rustig vaarwater, waarin we ons de vraag moeten

stellen hoe we het huidige molenbestand willen overdragen aan de generaties na ons. Hoe ziet het Nederlandse molenlandschap er in 2050, of zelfs 2100 uit? In dat verband is het nu bijvoorbeeld tijd om een nieuwe afweging te maken tussen het streven naar draai- en maalvaardigheid en het behoud van authentieke bouwmassa en het behoud van molens op de plek waar ze staan. Hoe staan we eigenlijk tegen de nieuwbouw van 'oude molens'; wat is hun monumentwaardigheid? Daarvoor is het echter van het grootste belang dat we weten welke cultuurhistorische en sociaal-maatschappelijke waarden specifieke molens vertegenwoordigen. Meer dan in het verleden zal waardestellend onderzoek – in de breedste zin van het woord - centraal moeten staan. Niet alle molens zijn over één kam te scheren.

Maar bovengenoemde rust is ook bedrieglijk. Het behoud van molens is weliswaar volledig vanzelfsprekend, maar dat geldt niet voor de open omgeving van molens. Wat dit laatste betreft staat de zorg voor de Nederlandse molen niet alleen. Het vormt onderdeel van de zogeheten *Modernisering Monumentenzorg (MoMo)*, een door de Minister van OCW geïnitieerd project dat beoogt de monumentenzorg op een nieuwe leest te schoeien. Centraal in het project staat het streven om de zorg voor onze monumenten samen te laten gaan met de zorg voor de historische omgeving: van object- naar omgevingsgericht. Het is duidelijk dat het onmogelijk is in onze hoogdynamische samenleving die omgeving via wetgeving 'op slot te zetten'. De minister stelt in het kader van MoMo dan ook de vraag hoe behoud en ontwikkeling samen kunnen gaan. Wat betekent dat voor de molen en zijn omgeving? Hoe kunnen we daaraan vorm geven zonder te kiezen voor de al te makkelijke oplossing van de verplaatsing?

In het licht van bovenstaande ontwikkelingen zal de *Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed* een nieuw molenbeleid formuleren: wat zijn onze gemeenschappelijke uitgangspunten in het behoud van de Nederlandse wind- en watermolens in de vierde periode van hun bestaan? Een discussie over deze uitgangspunten begint natuurlijk niet *from scratch*. In deze reader is een reeks van bijdragen bijeen gebracht, waarin uiteenlopende opvattingen uit de 20ste en het begin van de 21ste eeuw over het molenbehoud aan bod komen. Deze reader is een verzameling van artikelen die in de loop der jaren verschenen zijn over molens: het omgaan met molens en het molenbehoud.

Artikel 1 en 2 zijn algemene artikelen over erfgoedfilosofie.

Artikel 3 is de eerste beleidsnota 'Instandhouding van windmolens' uit 1966, gevolgd door de nota 'Molens, incomplete molens, molenrompen en molenrestanten'.

Artikel 5 is het artikel van Jos Bazelmans met de titel 'Moeten molens altijd malen?' wat een grote discussie in molenwereld heeft losgemaakt.

Alle volgende hoofdstukken bevatten artikelen die grotendeels in chronologische volgorde de historische aspecten van de omgang met molens, het huidige molenbeleid, de dilemma's en de bouwstenen voor het toekomstige herziene molenbeleid behandelen.

Het is tijd voor een nieuw molenbeleid. Doet u mee in het formuleren ervan?

Cees van 't Veen, directeur, en Jos Bazelmans, hoofd Kennis

Jan van 't Hof, hoofd afdeling Instandhouding

Geert Nienhuis, Gerard Troost en Wouter Pfeiffer (molensectie)